

Застосування лексичних та граматичних трансформацій у перекладі авіаційної літератури

Темп розвитку науки та техніки у сучасному процесі глобалізації зростає з кожним днем, активізуючи міжнародні зв'язки та об'єднуючи інтернаціональних вчених і технологів на міжнародних проектах з демонстрації технологічних досягнень. Активна участь України в різних сферах діяльності на міжнародному рівні викликала поглиблене вивчення науково-технічної літератури, у тому числі авіаційної, без якої інтернаціональне спілкування на рівні сучасної технологічно-інформаційної сфери є неможливим. Науково-технічна революція призвела до активізації інформаційно-комунікативних процесів, наслідком чого стало бурхливе зростання кількості науково-технічних текстів у різних галузях знань.

Науково-технічна література має низку особливостей, що відрізняють її від інших типів текстів, а також значною мірою впливають на її переклад. Граматичні особливості науково-технічного тексту значно менш виразні, ніж лексичні, однак не менш різноманітні. Необхідно підкреслити, що тут йдеться не про інвентарні відмінності, тобто відмінності у складі синтаксичних конструкцій або морфологічних форм (що майже відсутні між текстами різних письмових стилів), а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів [4, с. 15].

Саме специфічні особливості авіаційних текстів зумовлюють використання різноманітних лексичних та граматичних трансформацій під час їх перекладу. Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, тим не менше, він вкрай необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачу знадобиться передати не тільки суму смислів, закодованих у реченнях, але й інформацію, що відноситься до культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто лінгвістичну мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається екстралінгвістичною інформацією, або фоновими знаннями. Але починається переклад з суто лінгвістичного рівня [4, с. 18].

У процесі перекладу авіаційних текстів часто стає неможливим використати буквальний словниковий відповідник, і перекладач вдається до перетворення внутрішньої форми слова чи словосполучення або ж його повної заміни, тобто до перекладацької трансформації. При лексичних перекладацьких трансформаціях робиться заміна окремих лексичних одиниць мови-джерела такими лексичними одиницями мови перекладу, які не є їх словниковими еквівалентами, але саме вони забезпечують адекватне розуміння перекладу.

Лексичні перекладацькі трансформації необхідні, тому що обсяг значень лексичних одиниць мови-джерела і мови-перекладу рідко співпадає у всьому об'ємі значень.

Транскрипція і транслітерація – способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу [8, с. 210]. При транскрибуванні відтворюється звукова форма іншомовного слова за допомогою фонем мови перекладу, наприклад: *compressor* – *компресор* [1, с. 60], *ornithopter* – *орнімотеп* [1, с. 152], а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад) за допомогою алфавіту мови перекладу, наприклад: *pilot* – *пілот* [1, с. 157], *helicopter* – *гелікоптер* [1, с. 119]. Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Найчастіше такий спосіб перекладу застосовується для передачі власних назв і імен, що не змінюють своєї форми при переносі в іншомовний текст, іноді таке явище можна зустріти і при передачі авіаційних термінів: *winglet* – *вінґлет* [1, с. 207].

При застосуванні транскрипції чи транслітерації вихідне слово в перекладному тексті представляється у формі, пристосованій до характеристик мови перекладу, тобто форма перекладеного слова частково відповідає правилам читання мови оригіналу, а частково трансформується у звуки мови перекладу, схожі на звуки мови оригіналу: *astronaut* – *астронавт* [1, с. 30], *fuselage* – *фюзеляж* [1, с. 111].

Лексичне калькування – це один із шляхів поповнення словника при мовних контактах, який базується на використанні іншомовної лексики у якості об'єкту перекладу, що у свою чергу виключає запозичення. Калькування є одним із основних прийомів перекладу і не поступається жодному іншому способу у частоті застосування [5, с. 53]. Калька – (від франц. *calque* «копія») одиниця, утворена шляхом запозичення структури елемента чужої мови (слова або словосполучення) із заміною його матеріального втілення засобами рідної мови [2, с. 293].

Залежно від того, структура якого мовного елемента копіюється, кальки діляться на словотворчі, фразеологічні і семантичні. При словотворчому калькуванні відтворюється морфологічна структура слова: *multifunctional displays* – *мультифункціональні індикатори* [1, с. 79], де *multi* – *мульти* та *functional* – *функціональні*. Такий вид кальки досить часто зустрічається при перекладі авіаційної термінології. Кальки фразеології є послівним перекладом ідіоматичного словосполучення: *a double game* – *подвійна гра* [5, с. 68], *green card* – *зелена картка* [5, с. 68]. Семантичною калькою називається додавання слову рідної мови відсутнього у нього раніше переносного значення – за зразком певного слова іншої мови. Семантичною калькою є, наприклад, вживання словосполучення «генеральний хірург» від англ. *general surgeon*. Лексема «генеральний» в значенні «головний, основний, ведучий» характерна для української мови (генеральний директор, генеральна лінія). Проте словосполучення «генеральний хірург» хоча і не суперечить нормам мови, але і не відповідає узусу літературного спілкування [5, с. 68].

Під час перекладу авіаційної літератури перекладачеві досить часто доводиться стикатися з явищем багатозначності англійських слів. Саме великою кількістю слів з широкою семантикою в англійській мові, яким немає прямої відповідності в українській мові, пояснюється поширеність прийому конкретизації при перекладі з англійської мови українською. Конкретизація значення – це заміна слова чи словосполучення мови оригіналу з більш широким предметно-логічним значенням словом чи словосполученням мови перекладу з вузьким значенням [8, с. 213], наприклад: *entrance stairs* – *трян* [1, с. 188], *receptacle* – *засіб для підключення електроприладів* [1, с. 170].

У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення одиниці мови оригіналу, а і його розширення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується і що протилежна за напрямком трансформації конкретизації, є генералізація [6, с. 306]. Генералізацією називається заміна одиниці мови оригіналу, що має більше вузьке значення, одиницею мови перекладу з ширшим значенням, наприклад: *external load sling system* – *зовнішня підвіска* [1, с. 193], *flight instruments system* – *пілотажний комплекс* [1, с. 193].

Прийом смислового розвитку полягає в заміні словникової відповідності при перекладі контекстуальною, логічно пов'язаною з нею. Ця перекладацька трансформація заснована на формально-логічній категорії перехрещення. [7, с. 19]. Смісловий розвиток є таким прийомом контекстуальної заміни, коли в перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається: *scheduled maintenance task card* – *картка виконання регламентних робіт* [1, с. 45], *singlerotor helicopter* – *вертоліт одно гвинтової схеми* [1, с. 119].

Одним з видів синтаксичних трансформацій є синтаксичне уподібнення, або, як його ще називають, нульова трансформація, або дослівний переклад. Нульова трансформація – це спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу. Така трансформація використовується у випадках, коли і в мові оригіналу і в мові перекладу існують паралельні синтаксичні структури. Синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності кількох мовних одиниць та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі, наприклад: *If it carries cargo, a manifest and detailed declarations of the cargo* [10]. – *Якщо воно перевозить вантаж, маніфес і докладні декларації на вантаж* [9]. *Departures from international standards and procedures* [10]. – *Відхилення від міжнародних Стандартів і процедур* [9].

Проблема еквівалентності та адекватності перекладу тісно пов'язана з проблемою використання синтаксичних та граматичних трансформацій при перекладі.

Заміна – один з найпоширеніших видів перекладацької трансформації. У процесі перекладу заміні можуть піддаватися як граматичні одиниці – форми слів, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв'язку, так і лексичні, у зв'язку з чим можна говорити про граматичні і лексичні заміни. Крім того, заміні можуть піддаватися не лише окремі одиниці, а і цілі конструкції (так звані комплексні лексико-граматичні заміни) [3, с. 194]. Звичайно, при перекладі завжди відбувається заміна форм мови оригіналу формами мови перекладу: *Each contracting State agrees not to use civil aviation for any purpose inconsistent with the aims of this Convention* [10]. – *Кожна Договірна держава погоджується не використовувати цивільну авіацію у будь-яких цілях, несумісних з цілями цієї Конвенції* [9].

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це заміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Перестановці піддаються, зазвичай, слова, словосполучення, частини складного речення, а також самостійні речення в тексті [3, с. 188].

Найбільш поширеним випадком в процесі перекладу є заміна порядку слів і словосполучень у структурі речення, що зумовлюється граматичною структурою мов: *Each contracting State undertakes to supply to any other contracting State or to the International Civil Aviation Organization, on demand, information concerning the registration and ownership of any particular aircraft registered in that State* [10]. – *Кожна Договірна держава зобов'язується надавати за запитом будь-якій іншій Договірній державі або Міжнародній організації цивільної авіації інформацію щодо реєстрації і належності будь-якого конкретного повітряного судна, зареєстрованого в цій Державі* [9].

Література

1. Англо-український словник авіаційних термінів [уклад. Р.О. Гільченко]. – Фастів : КуПол, 2009. – 280 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частичной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Междунар. Отношения, 1975. – 240 с.
4. Виноградов В.С. Перевод. Общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2004. – 224 с.
5. Ефремов Л.П. Основные теории лексического калькирования / Л.П. Ефремов. – Алма-Ата : 1974. – 191 с.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 576 с.
7. Коломейцева Е.М. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский : Учеб. пособие. // Е.М. Коломейцева, М.Н. Макеева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 92 с.
8. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
9. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [Електронний ресурс] // <http://zakon2.rada.gov.ua> – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_038.
10. Convention on International Civil Aviation (1944) 15

U.N.T.S. 295 [Электронный ресурс] // <http://www.refworld.org> – Режим доступа: <http://www.refworld.org/docid/3ddca0dd4.html>